

A HARMINCÉVESEK VÉDELMEBEN

A „HARMINCÉVES“ PROBLÉMA tanulmányozói bizonyára megfigyelték már azt a sajátságos körülményt, hogy azok, akik mértékadó nyilvánosság előtt s a legalaposabban vizsgálják a kérdést, úgyszólván mind kívülről vagy mellette állanak e sok aggodalmat okozó nemzedéknek. Ez a jelenség egyrészt megerősíteni látszik a harmincéves generáció tehetetlenségét hangoztató véleményeket, de másfelől érthetővé teszi azt is, hogy a tárgy körül folytatott eszmecserék mindinkább a hiba- és mentségkeresés túl egyszerű logikai szimmetriáját kezdik magukra öltetni, melynek jóakarató kiegyensúlyozásában lassankint légneművé válik a kérdés szilárd magva, tágabb határai pedig szertefoszlanak. Nem csoda tehát, hogy e tárgyalásmód miatt a probléma lassú elgyérítésétől, megfoghatatlanná tevésétől kezdenek félni azok, akik benne élnek. Ugyanis harmincévesnek lenni nemcsak életkort és helyzetet jelent, hanem ezekből eredő speciális okultságot is. Kétségtelen, hogy az érdemleges és legmélyebb belátású felszólalások nem aktív harmincévesek részéről, azaz nem személyes élmények alapján hangzottak el. Kérdés, van-e a nemzedéknek joga önvédelemre? Az alábbiak, a lehető legnagyobb rövideggel, erre próbálnak feleletet adni.

Szekfü Gyula néhány évvel ezelőtt, elsőnek foglalkozva a problémával, a háború utáni ifjúság egyik fő jellemvonását bizonyos ziláltságban, sehova sem sorolható, céltalan sokféleségben jelölte meg. Ez a nemzedék még más életviszonyokra készült fel valójában s a megváltozott világban tétován, kissé alkalmatlanul s megnehezült sorsának gátlásai közt keresi helyét. Ezeket az észrevételeket igen jól kiegészíti Teleki Pál grófnak nemrégiben Pécsen, cserkészavatáskor, szűkebb nyilvánosság előtt tett nyilatkozata, melynek főbb gondolatait (sajnos csak közvetett forrás alapján) a következőkben foglathatjuk össze: A háború óta megváltozott a termelés mód s ennek alapján nagyrészt az élet egész adminisztrációja is. Az élet új eszközöket követel az önmaga ellátására, tehát az emberrel szemben is új igényeket támaszt. Mindehhez új nevelésre van szükség, melyet a régi iskolában nevelődött ifjúság még nélkülöz; az ifjabb korosztályok azonban már az új munkahivatás igényei szerint s az új eszközöknek korukhoz mért gyakorlatában nőnek fel. Azaz — tegyük hozzá — ők már most természetesnek találják azt a légkört, amelyben a harmincévesek „még mindig“ fulladoznak.

Mivel a termelés, a gazdálkodási rend csakugyan egyik legfőbb hatóerője, alakítója az életnek, ez a pont alkalmas kiindulásul kínál-

kozik a kérdés vizsgálatához. Miben áll tehát az új termelési rend? Hogy megváltozott a világ folyása, azt látjuk, de változás, önmagában, legyen bármily új, nem jelent feltétlenül új szervi rendet, jelenthet visszaesést és formátlanságot, zavart is. Nyilvánvaló, hogy a régi-gazdálkodás szabadverseny jellegét egy kollektívebb és szociálisabb rendszernek kell felváltania, de ki tud ma a régebbi generációktól kiinduló egyetlen sikeres kísérletre hivatkozni, mely ezt a sürgető és kívánatos átalakulást közelebb vitte volna a megvalósuláshoz? A fasizmus és hiderizmus kifejezetten a hadviselt ifjúság küzdelmeként indult meg egy új társadalmi rend érdekében s e két mozgalmon kívül mindenütt, ahol a régebbi nemzedék tartja kezében a kormánykerekét, a tizenöt éve folyó gazdasági harcban aligha lehet egyebet felfedezni a múlt század dereka óta uralkodó, egyéni struktúrájú kapitalizmus továbbfejlődésénél, mely pillanatnyilag önző és maradi anarchiában nyilvánul meg. E káosz előidézésében vagy fenntartásában pedig minden nemzedékszerű elkülönülés nélkül, azaz neveltesüktől függetlenül, résztvesznek az összes korosztályok tagjai, húsztól kilencven évesig egyaránt, amennyiben társadalmi helyzetük erre módot ad.

Természetesen kissé lapidárisra torzítottuk a Szekfü és Teleki megállapításai mögött rejlő mélyebb felfogást a kérdés tisztázása kedvéért. Nyilvánvaló, hogy az „idők szelleme“ megváltozott, igen nagyrészt éppen a maradi gazdálkodási rend miatt, s hogy a vezetésre hivatottak, ezt felismerve, korszerű és jövőbelátó nevelést igyekeznek konstruálni. A történetíró a szellemiekben, a pedagógus gyakorlatilag, munkájuk vetülete azonban a jövőre rajzolódik. És habár az eljövendő életformák még csak a kitűnőbb elmék távlatában öltenek szilárd alakot, kétségtelen, hogy az új nevelési eszmény máris kialakult. Sajnos, nincs terünk kitérni arra a fontos és örvendetes különbségre, mely a régi s az új nevelési módszer között fennáll, de talán fölösleges is, mert mint látni fogjuk, az egész ifjabb nemzedéknek úgyszólván minden problémája egy adott helyzet következménye s ez a helyzet az, mely a neveléstől függetlenül az ifjúság viselkedését eleve meghatározza.

S a nemzedéket legjobban terhelő megállapításokkal nem is ezen a téren találkozunk. A komoly vizsgálódók és a közvélemény ítélete különösen két pontra nézve hangzik összej az egyik a jellegzetes koralkotó munkára való képtelenség, a másik a tehetetlen tódulás a magasabb képesítésű improduktív pályák felé. Különösen Asztalos és Csekolics grófné fáradoznak e kérdés megvilágításában, igyekezvén a történeti és társadalmi igazságot és a gyakorlati megoldásokat felkutatni. Az első pontra nézve Asztalos szerencsés leleménnyel emeli ki a döntő mozzanatot, amidőn megállapítja, hogy az új nemzedék, lemondva egyéniségéről, vagy ennek hiányában, felszívódott az előttejáró generáció alkotásába s epigonként szolgálja azt. E megállapításba természetesen nem zárja bele azt a hallgatóságos követelményt, hogy minden tíz-tizenöt éves lusztrumnak új történeti fokra kell hágnia, új kort alkotnia, de az epigonság hangoztatása pontosan meghatározza ítélete lényegét. Mi is az új történetfelfogás kialakítását tartjuk időnk legjelentékenyebb s maradandó alkotásának, de kétségtelen, hogy egy ötven éven át tartó realista-pozitívista korszak s ennek észrevehető dekadenciája előzte meg. Ha pusztán egy-egy új ideológia követésében látjuk az epigonság kritériumát (s Asztalos más kritériumot nem ad), akkor a pozitívista alkotók fellépése után, negyven éven át epigoniz-

musnak kellett uralkodnia a magyar szellemi élet minden területén. Erről azonban szó sem lehet s ez azt mutatja, hogy a nemzedékek viselkedését minden esetben csak speciális helyzetüknek vizsgálata után lehet megítélni, mert egyetlen s pillanatnyi viszonylatnak (a jelen esetben az ideológia átvételének) kiemelése az érvényes bírálatnak még csak formulát sem ad. Nyilván célszerűtlen s bizonyos körülmények közt nem is illő minden tízéves lusztrumba zárt nemzedéktől újítást, markáns önkifejezést követelni, hiszen az újítás szüksége vagy lehetősége bizonyára nem a generációk iskolavégzésének időpontjával áll be s a minden tíz-tizenöt évben derűre-borúra kitörő reformvágy siker helyett csak molesztálná a társadalmakat. Ismételjük, Asztalos sem követeli ezt, de az apodiktikus kerekdedség, mellyel az epigonságot megállapítja, ide élezi ki a kérdés logikáját. A türelmetlenség, a heves tettvágy egészséges és rokonszenves vonása a fiatalembernek s ami azt illeti, a harmincasok minden más ma élő generációnál bőségesebben kitombolták forradalmi alkotókedvüket 1918-tól kezdve négy-öt éven át. Az éretlen, de sokoldalú kezdeményezéseknek, a szilaj és meglepő fantáziának, a túltengő egyéniségnek, a bátor cselekvésnek olyan teljesítményeit láttuk részükről, aminőknek kevés párja akad a történelemben. Hogy aztán az évek s a gondok gyarapodtával a húszéves kor láza harmincéves temperamentummá higgadt s a korszerű szükségletek — többek közt a szellemtörténeti irány művelésének — szolgálatába szegődött, az inkább természetes, mint értékcsökkentő körülmény. Ami az egyes nemzedékekből kiemelkedő vezérszellemeket illeti, ezek mind a jövő reformátorai, mint már említettük, s igen gyakran saját nemzedékükkel szemben ellenségesen fellépő újítók, azaz a nyomukba lépő generációval alkotnak szellemi s erkölcsi egységet. A harmincéves nemzedék alkotásra hivatott tagjai — ha vannak ilyenek — ma még közkatonák, vagy kisebb sarzsik, de a dolog természeténél fogva ők lesznek majdan kialakuló művükkel a jövő vezérei. Tehát máris nem a mai generációhoz tartoznak, hanem az elkövetkezőkhöz.

De nézzük meg egy kissé közelebbről a felszívódást. Az általános ideológiát tekintve, csakugyan igaz, hogy a nemzedék nem járatta még le a szellemtörténeti felfogást, de kérdéses, hogy epigonszerű-e az a buzgalom, amellyel további kiépítésére vállalkozott, hiszen az új ideológia egyelőre nem is oly lezárt közkinccs, hogy ne kellene olykor-olykor hátrafelé védekeznie. Viszont rajta kívül van még alkotásra alkalmas terület elég. Nem tudjuk például, hogy a legújabb irodalom micsoda hasonlóságot, epigonszerűséget mutat a háború előttivel szemben? A fiatal írók hangja úgyszólván semmiben sem közös az idősebbekével; a líra teljesen megújult s inkább az elhamarkodás gikszerreit hallatta, mint a maradiság hangfogóján játszott; mint a legérzékenyebb kifejező eszköz, olyan követelőző zajt csapott, hogy az idősebbek is sietve hangszerelték át lantjukat az új futamokra, ezúttal nem vezetőknél, hanem követőknél mutatván. (Fordított felszívódás.) Az epika terén sikerült divatot teremteni a történelmi regénynek, a háborús elbeszélés a harmincévesek műve. Erdély is megszólalt, sőt a lírában akadtak hirdetőik is. Neveket nem sorolunk fel sem itt, sem egyéb téren; aki nem ismeri a szellemi élet mai jelenségeit, annak úgy sincs joga hozzászólni a tárgyhöz. Reámutathatnánk szépszámu ifjú tudósra, akik (itthon és külföldön) máris előkelő pozíciókban tanúskodnak a nemzedékek el nem apadó alkotókészsége mellett s kérdezhetnők, vajjon nem lehetnek-e belőlük valaha vezetőik, esetleg éppen a mai történetfelfogás megreformáló!? Felhívhatnák a figyelmet az építészetre, mely teljesen új fejlődésnek indult a fiatalok kezében, említhetnénk új zenei irányokat s ifjú ígéretek, akik nem tehetnek róla, hogy még nem érték el

negyvenedik éveiket, felsorolhatnánk nem egy új eredményt, új eszközt, mellyel a háború óta fellépett kutatók segítették előbbre a szaktudományok haladását (különösen a technikáét), jellemezhetnénk a társadalmi és politikai publicisztikának merőben új típusait, emlegethetnénk új papi, tanítói generációt stb. és megnevezhetnénk természetesen selejtes típusokat is, de ha a többi nemzedéknél ezt nem tettük, felmentve érezzük magunkat ezúttal is. Mind e helyett csak arra kérjük az olvasót, nyissa fel szemét, figyelje meg a mai életben a szellemnek a gazdasági és politikai élettől független megnyilvánulásait, vesse össze tartalmukat és stílusukat a háború előttiéivel s mondja meg, nincs-e a harmincévesek korának saját arca? Mert a dolog természeténél fogva valószínű, hogy ami ezen az arcon új vonás, egyre kisebbedő mértékben származik az idősebb korosztályoktól, melyek egyre régibb iskolákból, régibb berendezkedésekhez idomulva csöppentek bele a felfordult világba. Nem tagadjuk, hogy e vonások közt sok a kialakulatlan, az ellenszenves és a hibrid, hiszen kezdődő, vajúdó korról van szó. S a kezdet nehézségem túl vannak a harmincéves nemzedék hiánytalan önkifejeződésének más, jelentős gátlásai is, melydere eddig nem tértünk ki, lévén ez a dolog szociális oldala.

Erre az oldalra tartozik a túliskolázódás, az értelmiségi pályákra való tódulás, a pályaválasztási tehetetlenség, az egzisztencia-teremtő képtelenség kérdése. Szerintünk ugyan az ifjú értelmiség problémája az egész nemzedék válságának csak egy részlettünete, de éppen ezért jó kiegészítőül szolgál az egész komplexus megértéséhez. Mindenekelőtt fujjuk el a legenda fátylát, mely a harmincévesek túliskolázódási szenvedélyéről oly sűrűvé szövődött. Valóság, hogy a háború után megszorodtak az egyetemek és a főiskolák s viszonylag megnövekedett ezek hallgatósága is olyannyira, hogy már csak kétezerrel marad alatta a háború előtti létszámnak (18.000). E jelenségnek hét főbb okát figyelhetjük meg. Az egyik az, hogy a megszállt területekről százezrével menekült tisztviselőcsaládok gyermekei örökletes orientálódással sereglettek a főiskolai pályák felé. Ugyanakkor — ez a másik ok — a megélhetési viszonyok rosszabbodása a nőket is mind nagyobb mértékben kezdte önálló keresetre szorítani s a keresetvágy egyrészt a nőhallgatók számának gyarapodásában nyilvánult meg (a bölcsészeti karon az összlétszám 50%-a). A házaseset kilátásainak csökkenése, ez a gazdasági ok, sokkal erősebb motívuma a nők magasabb képzésre való jelentkezésének, mint az iskolázódási hajlam; viszont azért az egyetemet előlük elzárni nem lehet. A harmadik ok a gazdasági életverseny, mely képesítések halmozásába hajszolta bele az ifjúságot; erre még visszatérünk. Negyedszer: nem szabad megfejtnünk az általános népszaporodásról sem, mely Magyarországon a háború óta igen kedvező emelkedési tendenciát mutat. Ahogy minden foglalkozási ágban megnövekedett a jelentkezők száma, meggyarapodott az egyetemi pályák természetes kontingense is. Ötödször: a főiskolák benépesedéséhez nem csekély mértékben hozzájárult maga az iskolapolitika. Az egyetemek és főiskolák megszorítása már egymagában erős lökőerőt képvisel ebben az irányban. Az iskolák természetesen igyekeztek hallgató-

ságuk számát növelni; a nagy áldozatokkal és szeretettel fejlesztett, sokféle és sokoldalú diákszociális intézmények, ösztöndíjak, kedvezmények, azelőtt soha nem élvezett művelődési lehetőségek, a magas műveltség csillogó eredményei, a tudás és a szorgalom kitüntető elismerése, mindaz az ösztönzés és pedagógiai előzékenység, melyet a magyar iskolatörténetben bizvást páratlannak mondhatunk, nyilván nagy, de természetes vonzást gyakorolt az ifjúságra. Viszont nem egészen lojális dolog az így előállt számemelkedést, ha hiba volt, az ő hibájául írni. S amennyiben ebből fonák fejlemények szülemlettek, azok — mint majd látni fogjuk — nem az iskolapolitikából, sem pedig az ifjúság viselkedéséből nem származtak. Ezek az adatok szólnak a főiskolai ifjúság számának természetes megnövekedése mellett; ellene kettő. Az egyik a háborúban elszenvedett vérvesztés, mely csökkentőleg hatott, a másik, amit általában hangoztatni szoktak: olyanok jelentkezése, akik szükségtelenül, egészségtelen hajlamokat követve s társadalmilag káros viselkedéssel léptek be az értelmiség körébe. Ha ezek számosabban voltak, mint az előző generációk hasonló egyedei, úgy a harmincévesek terhére irándók. Egyébként a pro és kontra adatok mérlegelését az olvasóra bízuk.

Egyelőre vessünk egy pillantást az úgynevezett értelmiségi foglalkozások társadalmi (gazdasági) szerepére és jelentőségére. Ugyanis a legtöbb érvelés s a közkeletű felfogás ezeket a pályákat egyszerűen államiaknak vagy községiébiek tünteti fel s a feljükket tódulókat olyanoknak, mint akik a társadalom terhére követelnek maguknak kényelmes és biztosított megélhetést. Holott az egyetemi szakmák közül csak a tanári jelent egészen állami vagy közterhű elhelyezkedést, a jogászok nagyrésze már szabad pályára készül (ügyvéd), míg a többi mind (orvos, mérnök, gazdasz. stb.), egy kis töredéktől eltekintve, teljesen független, egzisztencia-teremtést kívánó foglalkozásnak indul. Téves az a beállítás, hogy minden új diploma elvben az állam megterhelését jelenti, hogy a magasabb iskolázódás pályaválasztási tehetetlenségéből és urizálási hajlamból származik. A diplomás államiakat illetően a probléma meg tárgyalásában egy árnyalati eltolódás vagy félreismerés lett általánossá. Az állami alkalmaztatást kereső diplomások s a nekik fenntartott pozíciók száma nem oly nagy, hogy a kérdés főrészevé nőhetné ki magát. Ha jól tudom, az állami alkalmazottak száma kb. 120.000 s ennek csak egy töredékétől kívántatik meg a főiskolai képesítés. Az állások nagyobb része középiskolai, óriási többsége alsófokú végzettséghez van kötve, ezeket tehát nem az értelmiségi, a lateiner osztály lepi el s ha mégis van köztük magasabb képesítésű egyén, ez csak azt bizonyítja, hogy a mai diplomás nem tartózkodik oly nagy mértékben a „ranton alóli“ elhelyezkedéstől, amint szemére vetik, s hogy elvégezte magán azt a korszerű szociális nevelést, amit az iskolától kellett volna kapnia. Mivel a harmincéves magasabb értelmiséget szívesen azonosítják az egész harmincesztendő népességgel, s benne látják a generációt, bizonyítani kívántuk, hogy kevesebb alkalmat nyújt a hibakeresésre, mint a korosztály többi része. A paraszt fiát nem róják meg, ha munkahiány miatt baktemek megy, sem az asztalosét, ha postásnak csap fel, de ha a tisztviselő fia orvosnak vagy ügyvédnek készül, helytelenítik, nem is beszélve arról, ha egyenesen az államnál kopogtat, mint tanár, szolgabíró vagy bármily közigazgatási hivatalnok-jelölt. Sőt már ott tartunk, hogy a lateiner, orvos, mérnök fiából mindenáron mesterembert vagy östermelőt akarnak faragni, minden örökletes rátermetség nélkül, mintha bizony e pályák aranybányát jelentenének. Az a természetes és hasznos, ha minden társadalmi osztály önmagából egészül ki, mert így fejlődik ki egy tradicionális rátermetségű társadalmi osztálytagozódás, aminő például annyi erőt, egészséget s magas teljesítőképességet kölcsönzött a nyugati népek polgári osztályainak. S hogy a kaszt-szellem el ne hatalmasodjék, az alulról felfelé emelkedést igenis pár-

tolni kell, a lejjebbzárlást pedig szigorú szelekcióval kikényszeríteni. De amíg erre a szelekcióra a mai vizsgáztatási rendszernél megbízhatóbb intézkedésünk nincs s amíg a tehetségvizsgálat túl nem jut mai kísérleti stádiumán» addig a pályaválasztásba beleszólni nem lehet» sőt megkritizálni is csak csinyján!

A kérdés az: túlnépesedtek-e annyira a középosztályok, hogy szükség van a lefelé irányuló szelekcióra s hogy fennáll-e az alsóbb osztályok befogadó képessége? Csak ha ezt tisztáztuk» lehet megvizsgálni és megbírálni az életbelépő ifjúságnak ebben a helyzetben tanúsított viselkedését. A túlnépesedés az első pillantásra s minden vonalon oly kétségtelennek látszik» hogy bővebben bemutatni fölösleges, de már itt megjegyezzük» hogy a munkaforgalom másféle irányítása és főként más gazdálkodási közmóral mellett a társadalom minden valószerűség szerint oly életképessé válhatnék, hogy a legégetőbb problémák likvidálódniának. A legkézzelfoghatóbb javaslatot Csekonics grófiló teszi, felhozva a kistermelő kertész példáját, aki fiait értelmiségi pályákra küldi. Említettük már, hogy az orvosi, mérnöki, építészeti stb. pálya, melyekből az ifjú értelmiség javarésze kikerül, éppannyira szabad s nem közterhű, mint például a kertészkedés, de az is kétségtelen, hogy ezek művelői éppoly termelő, közszükségletet kielégítő munkát végeznek, mint a vegetatív szükségletek kiszolgálói. Termelésük egyformán fontos s a társadalom egyiket sem nélkülözheti kevésbé, mint a másikat. Természetesen éndszerűbb, ha a kertész a saját mesterségére fogja a fiát, — magunk mondottuk az előbb, — de ha a fiú más pályára érez hajlamot, okosabb, ha egy törekvő orvost adunk a társadalomnak, mint egy pályavesztett zöldségtermelőt, — amit viszont Csekonics grófnő is elismer.

Ha tehát elfogadjuk az értelmiségi pályák nagyrészének nem” közterhű és termelő voltát, akkor a kérdés tovább így tagozódik: melyeknek ezeknek s a többi termelő foglalkozásnak kereseti viszonyai s mmő helytelenségek észlelhetők e pályák elfoglalása körül? Ugyanis amelyik több keresetet kínál, nyilván nincs túlságosan igénybevéve, azaz művelése társadalmilag hasznosabb. A kérdés e pontján önként értetődőleg a kistermelő (és kisipari) és az értelmiségi foglalkozások vannak szembeállítva egymással. Csekonics gróihó a többtermelésben és a szervezkedésben jelöli meg azokat az eszközöket, amelyekkel a kistermelést a mai verseny mellett is lukratívá lehetne tenni. Terünk nem engedi adatokkal és példákkal igazolni, hogy ez a két gazdálkodási módszer az évek óta súlyosbodó világgazdasági helyzet folytán túltermeléshez, azaz a termelő osztályok romlásához vezet, ami illuzóriussá teszi az ifjúság ilyen irányú elhelyezését. A termelés a háború óta a nyilvánvaló csőd felé halad, már pedig egy csődbemenő vállalkozásban résztvenni s ebből egyéni prosperitást remélni nem lehet. A húsz—harmincéves földművesifjúság nem a társadalmi emelkedés vagy a túlművelődés vágyából tódul már tíz—húsz éve a városba ipari munkásnak, hanem mert otthonában a munkalehetőség egyre pusztul. S ugyanezért csak természetes, ha az értelmi pályára lehetőséget találó ifjú a termelésnél reá váró biztos kudarc: a nyomor helyett legalább bizonytalan jövővel kecsegtető foglalkozásokba veti reményét. Régi és tapasztalati parasztbölcsesség, hogy a tanult ember nincs annyira kiszolgáltatva az élet vak törvényeinek, mint a földhözragadt kétékezi munkás. A tanultság nemcsak az élelmességet s a munkaképességet növeli, hanem önmagában is előny: a képzett embert szívesebben alkalmazzák mindenütt. Mindenki igyekszik tehát minél magasabb képesítésre tenni szert, mert így a versenyben előnyt biztosít magának. Ez az egyik főoka a magasabb képesítések felé tódulásnak s nem az, mintha a mai ifjú mindenáron egy műveltebb osztályba való tartozás pecsétjével szeretné felékesíteni magát. A diplomában képesítést akar szerezni s nem műveltségi bizonyítványt; ha nem így volna, nem rohanna meg ezerrel minden morzsányi munkaalkalmat.

Nem említve azokat a harmincéveseket, akiket a pioneer-szellem nyugtalansága a világ négy tájára szétszórt, — sajnos nincs kimutatásunk arról, hogy az értelmiségi képzettségűek közül hányan mentek kistermelő foglalkozásba (az Alföldön gyakori); ezek elveszték a tömegben, hivatkozni rájuk non lehet. De példáid az újonnan megnyílt s jobban a szemünk előtt levő technikai pályáit (rádió-, grammofoon-, írógép-, szerelő-üzlet) úgyszólván teljes mértékben lateiner ivadékok

lepték el, úgyhogy ezek a pályák mondhatni nem alulról, hanem felülről teltek meg. Azok a foglalkozási ágak, amelyeknek felvevőképessége a háború után csak némiképp is megnövekedett: levanteoktató, úteszter, könyv-, ingatlan- s minden egyéb vigéc, erdész, birtok-tagosító, kultúrmérnök, adócsász, végrehajtó, trafikos, vándormozis, pilóta-mesterség mind elszenvedte rohamukat. (Csak olyanokat sorolunk fel, melyekre számos diplomás, azaz lefelé szelektált pályázó akadt s nem említjük a gépgyárak mérnök-munkásait és az állami intézetek diplomás nap-számosait, akik a későbbi előmenetel reményében vétették fel magukat, sem pedig a közérdekességű riportalannyá emelkedett soffört, rendőrt, pénzügyőrt, kalauzt.) I^az, hogy a falun nincs orvos, mert nincsen betege; de már a legkisebb törvényhely környéke is dugig tele van ügyvéddel, mert az ő számára akad kliens. A gazdatitkárság, amit Acsay említ, s minden oly állás kreálására vonatkozó konkrét javaslat, mely a falu szükségleteit veszi számításba, gazdaságilag és pszichológiailag kedvezőtlen pillanatban született. Valószínű, hogy a falu népe, mely a pap, jegyző, tanító háromságával szemben is régóta eretnek nézeteket vall, az új jövevényben csak újfajta maltötier-t látna, aki tanácsaival s vezetésével gazda-önerzetét is sértené. Állatorvos, szövetkezeti alkalmazott, tejkezelő, korcsmabérlő, vagyis azok a foglalkozások, melyekre a falu még áldoz, bőségesen megkapják pályázóikat a fiatalok közül. Baromfi-farm, házinyúltenyésztés stb. mind olyan vállalkozás, melyhez tőke, azaz hitel kell, hitelt pedig csak a kiválasztottak élveznek; ezekre buzdítani az ifjúságot csak megfelelő hitelintézkedések alapján lehet. A komoly iparművészeinek, szőnyegszövésnek, háziipamak már rég nincs állandó piaca. A megfelelő képességűek eltengődhetnek leckeadással, nyelv-, zongoratanítással, fordító-irodai munkával, címírással stb. A többiek számára marad az inségmunka és az ingyenlevés. Mindezekkel s másfelől az elbocsátás Damokleskardja alatt lapuló, reménytelen napidíjak gályapadjaihoz kötött, inségmunka jellegű alkalmaztatásokért kolduló harmincévesekkel elhíthetni, hogy ők voltaképpen válogatóság, munkától húzódozók, egzisztenciát teremő erőben szűkölködők, — igen nehéz feladat. Talán joggal mondhattuk az előbb, hogy bizonyos körülmények között nem illő koralkotó munkát követelni egy-egy nemzedéktől. A harmincéves nemzedék igazi műve az, hogy él, hogy soraiból kerül ki a legkevesebb (férfi) öngyilkos. Az idősebbek hamarabb megroppannak, a fiatalabbak hamarabb elkeserednek. S azt se felejtjük el, hogy a felsoroltakon kívül az aránylag könnyű haszonnal kecsegtető foglalkozások egész sora teszi próbára az élni akaró ifjúság erkölcsi egyensúlyát: mulatóhelyek parkettje, szerencsejátékok terjesztése, üzérkedések, börze, divatörületek kiaknázása, luxuscikkek gyártása, kozmetikai pályák, vagy éppen tiltott mesterségek üzése — mind elérhető s könnyebb egzisztenciára nyújt kilátást, mint bárminő diploma, ha már pusztán a hasznosságot nézzük, amit a kérdés tanulmányozói nem győznek eléggé ajánlani. Vájjon helyes pedagógiai elv-e, ha a foglalkozások lukratívuságát tesszük minduntalan előtérbe s ezt igyekszünk döntő mozzanatként beilleszteni a pályaválasztás problémájába?

Ha mindaz, amit elmondottunk, igaz minden egyéb elágazódásában és értelmében is, amiket itt ki nem fejthettünk, akkor túlnépesedéssel állunk szemben, mely tulajdonképpen orvosolhatatlan: lassú katasztrófa. S most fölvetjük a kérdést: pusztán a megélhető megkönnyítésére alakult szövetkezet-e a társadalom, vagy pedig erkölcsi testület is? Az első a liberális definíció s erre a meghatározásra épült társadalmi és gazdálkodási rendnek a csődjét éljük most. E földnek, melyen élünk, természetes és kitermelhető kincsei, ha nem is biztosítanak állandó és zavartalan megélhetést a lakosságnak (az elvesztett területeket nem nélkülözhetjük), de egy harmonikusan és lelkiismeretesen keresztülvitt munkajuttatás, hogy úgy mondjuk: organizált szegénység mellett a népesedéssel járó problémákat s így az egész harmincéves kérdést is tűrhető mértékre szállíthatnánk alá s főként

képesse tehetnénk magunkat, hogy ép erőben várjuk meg boldogulásunkat. Erre a célra a föld és a társadalom tudna elegendő munkaalakalmat és megfelelő nyereséget nyújtani, vagyis a túlnépesedés csak látszólagos. Hiányzik azonban az erkölcsi elhatározás reá. A helyzet ura a tőke; de liberális beidegzettségének rabságában csak uzsorahaszonért mozdul, mert így sok fáradságot takarít meg. Ezáltal a tömeges (kishasznú) munkaalakalmak nagyrésztét éltönteti, azaz végeredményben elzárkózik a társadalom elől, illetve eszköznek használja azt. A várakozással, tőkepihentetéssel nem kockáztat semmit, mert a mammut-tőke egyszeri megforgatással meg tudja sokszorozni önmagát s a profitot osztatlanul egy helyre gyűjtheti össze, míg elaprózott forgalomban a kezelési költség nagyobb, a kockázat gyakoribb s a hasznon osztozni kell. A tőkének a maga szempontjából igaza van, azonban e gazdálkodásból az ország meg nem él, sőt ennek sikere az ő halálát jelenti. Nem tudjuk belátni, hogy ha a földbirtokon lehet reformot végrehajtani, miért ne lehetne a tőkebirtokon is? Azaz ne a társadalmat tegyük a tőke eszközévé, hanem megfordítva; ez csakugyan új termelési mód lenne. Evvel természetesen nem mondunk újat, de azért még a probléma súlya semmit sem csökken. Mivel önkéntes pálfordulásra a tőke nyilván nem hajlandó, az államhatalomnak kellene az irányítást kezébe vennie. A liberális-kapitalista országokban azonban (s így nálunk is) az állam inkább csak tőkevédelmi berendezkedés, azaz irányítás helyett hatalmával a tőkét támogatja, sőt a rendszer erkölcsi támogatásban is részesül a liberális nevelésű idősebb szellemiség részéről.

Nem arrogáljuk magunknak a hivatottságot egy magyar „carta del lavoro“ megfogalmazására; a fentieket csak azért mondtuk, hogy eljussunk arra a pontra, ahol az idősebb s az ifjabb nemzedék útja végkép elfordul egymástól. Mert lehet, hogy a régebbi korosztályok túlnyomó része behódolt az újabb szellemi irányoknak, erkölcsi habitusa azonban a régi maradt. A régi, elemző életfelfogás, mely csak egyedeiben tekintette a társadalmat, vagyis az egyedek közötti érintkezést az önzés parancsa alá helyezte, ez az ököljogrend, nem csupán gyakorlatilag fajult el a mai csődig, hanem szellemi téren is meghozta az elzárkózás, az érdeklődéshiány és a társadalmi tájékozatlanság eredményét. A régi szellemben felnőtt nemzedék életét kiválasztott hivatása igényeinek szentelte s elvárta és akadálytalanul meg is kapta a hozzá szükséges eszközöket. Nem törődött vele, hogy ezek az eszközök mi módon állanak elő, nem érdekelte, hogy más hivatások eszközigénylése hogyan játszik össze az övével s nem érdekelte maga a többi más hivatás sem. A Standesehre és a Standesgenuss érinthetlenségét a művelődésbeli előhaladás természetes következményének tartotta s a maga mestersége s igényeinek jogosultsága felől soha kételyei nem támadtak. Amennyiben a társadalom bánásmódjában különbségeket vett észre az egyes Standokat illetőleg, ebből lehetőleg a maga igényeinek emelésére igyekezett jogérvet kovácsolni. S evvel társadalmi érdeklődésének határa le is zárult. Magát a társadalmat, kissé homályosan, valami nagy hadtápterületnek érezte, melynek arcvonalán ő küzd a maga fegy-

verével a civilizációért. Ez természetesen az idősebb nemzedék jellemének csak egyetlen oldala; a hatalmas munka méltatása, amellyel ő és apái megteremtették egy gazdag ország fénykorát, nem illeszthető tárgyalásunk anyagába. Minket a mai helyzetben tanúsított viselkedése érdekel, mert ez a viselkedés a társadalomra nézve végtelenül fontos, lévén legnagyobbbrészt az ő kezében a hatalom és a vezetés. Kétségtelen, hogy mint vezető generáció, sokkal nehezebb helyzetben van minden elődjénél, ha a vezetés feladatát a közboldogulás megteremtésében látjuk. Ez a nemzedék bizonyára nem felelős a fejlődés menetéért, mely az ő hatalomra kerülésével egyidejűleg süllyesztette dekadenciába a liberális társadalmi rendet. Csak a belőle kiemelkedő vezérszemléknek adatott meg a jövőbelátás s ezek már az ifjabbakkal alkotnak szellemi és erkölcsi egységet. Maga a nemzedéktest régi alkatával sodródott az új időkbe, melyek minden viszonylat tőhegyre fordulását hozták magukkal. A korfordulat minden életbevágó problémája társadalmi volt, a rendezés feladata tehát a legnagyobb szociális tapasztaltságot és tájékozottságot követelte meg, azonban a vezető rétegből éppen ez hiányzott. Természetes ösztöneivel a zűrzavart a régi rend felé igyekezett visszaterelni, amit az anyagi és hatalmi berendezkedés kereteiben keresztül is vitt. A kataklizma geológiai következményeit azonban nem törölkötte el, a kereteket eleven, fejlődésre képes étellel nem tölthette meg s ezért igyekezete eleve a mai kudarcra volt ítélve. így előállt az a hibrid helyzet, hogy mialatt a szellemi téren, ahova anyagi és hatalmi fegyverei nem értek el, szinte teljesen kialakult az új kor arca, az anyagi és hatalmi rend a maga struktúrájában ennek ellentétét, tagadását igyekezett életben tartani. Azaz: mindazoktól, akikkel munkáját megosztotta (ifjabbak) szellemiekben lehetőleg újat, működésben és viselkedésben régít követelt. Ez szerintünk a generációk egymást meg nem értésének alapja. Az idősebb a régi hivatás-feladatokat teljes egészükben állította fel a fiatalabb elé, a megfelelő eszközök megszerzésére (nemcsak anyagi, hanem szellemi és erkölcsi munkaeszközökre is gondolunk) azonban — liberális-önző beidegzettségénél fogva — nem határozta el magát. Az eszköz és a feladat viszonyát nem vizsgálta s avval sem törődött, hogy e viszony kiegyensúlyozatlanságából morális következmények is állhatnak elő. Nem vette észre, hogy az anyagnak és a szellemnek, a hatalmi intézkedéseknek és az igazi céloknak voltaképp erkölcstelen szembenállását az ifjabb milyen mélyen, élményszerűen megérezte; hogy az ifjabb, gonosz sorsában kiélesedett igazságvággyal, összhangot követelt a valóságos szociális-erkölcsi követelmények s az ezeket negligáló munkaparancs és viselkedési szabályzat között. Az idősebb nem volt arra nevelve, hogy a másféle társadalmi helyzettel járó lelkiületet megértse s elhiggye azt, hogy azonos műveltség és szellemi alkat mellett különböző életfelfogás is lehetséges és hogy az ifjabb a maga és a társadalom helyzetének súlyát elsősorban lelkileg érzi. Részvéte alkalmankint felébredt, de hiányzott az élményszerű, tapasztalati alap, hogy állandóvá, azaz cselekvő szociális érzékké válják. Az alkotást összetévesztette a dologi berendezkedéssel s a társadalom élő anyagát jövővel nem

bíró gépnek tekintette, amelyet csak addig kell táplálni, míg munkájára szükség van. A gép munkáját igyekezett megsokszorozni, hogy zavarok ne támadjanak s hogy részvétérzésének eleget tegyen, de igazi alkotó célok, azaz igazi szociális motívum híján, viselkedése eredményében közönynek bizonyult a társadalommal szemben. A társadalmi élet jelenségeit anyagi törvények eredőjének hitte s az erkölcsi összetevők fontosságát hangoztató izgatott fejtegetéseket ifjonti heveskedéseknek, naív erkölcsi meséknek. Egyszóval: a szellemi munkafeladatokat helyesen tűzte ki az ifjabb elé, de jövőjéről és lelki nyugalomáról nem gondoskodott.

Mindez kicsiny és nagy hatáskörökben egyformán megnyilatkozott. A nagy hatáskört illetőleg: cselekvő szociális érzerken, vagyis alkotáson azt a munkát értjük, mely elsősorban az élő és születendő ember (a társadalom) jövőjét igyekszik biztosítani. Az elmúlt évtized szociális koncepciónak nevezett dologi berendezkedése azonban csak a jelen megélhetésnek sietett segítségére olyan gazdálkodási intézkedésekkel és közmunkákkal, melyeknek szerves lényege a gyümölcsözetlenség volt. Ami valóságos és korszerű társadalmi koncepciót találunk (munka-, élet-, betegségbiztosítás, OTI stb.), az rendelkezésénél fogva nem a jólét megteremtője, hanem csak adminisztrálója bizonyos területeken s ezért igazi termelés híján a levegőre támaszkodik önhibáján kívül; így reális segítséget nem tud nyújtani s maga is szanalásra szorul.

Mindezt s más okokat tekintve, ma tulajdonképpen két nemzedék-tömb áll szemben egymással, egy idősebb és egy Ifjabb, melyek elválasztó korhatára a negyvenedik évre tehető. Hogy ez a sztatikai helyzet minő feladatokat ró az egyes korosztályok tagjaira, vagyis hogy mi volna egy jobb jövő előkészítésének útja, annak fejtegetése más alkalomra vár.

VÁRKONYI NÁNDOR